

KOTIKIELEN SEURAN TOIMINTAA SATA VUOTTA SITTEN

HANNA LAPPALAINEN
MARI SIROINEN

Vuosi 1899 oli Kotikielen Seurassa vilkkaan toiminnan aikaa. Seuran kokouksissa käsiteltiin monipuolisesti suomen kielen tutkimuksen uusimpia tuloksia. Tämän lisäksi Seuran piirissä tehtiin monenlaista käytännön työtä: järjestettiin suomen kielen kursseja ja annettiin ehdotuksia Helsingin paikannimien suomenkielisistä asuista.¹

Maaliskuun 14. päivänä 1899 kokoontui 15 Kotikielen Seuran jäsentä viettämään Seuran 24. vuosipäivää. Varaesimies prof. Kaarle Krohn totesi vuosikokouksen avauspuheessaan, että »uuden toimintavuotemme alotamme oloissa, jotka eivät näytä erittäin kehottavilta Kotikielen Seurankaan harrastuksille. Mutta suomen kielen tutkimus on nykyin paikallaan.» Krohn näki erityisesti yhden vaaran — vaaran, »joka uhkaa kansallisuuttamme ja kieltämme. Sitä torjuaksemme meidän on tehtävä uutteraa työtä kesken huoliammekin, kehitettävä kieltämme sivistyskielen moninaiisiin tehtäviin.» (KS:n kokouspöytäkirja 14.3.1899.) Seuran aktiivinen toiminta vuonna 1899 osoittaa, että tähän haasteeseen vastattiin.

Kaarle Krohnin viittaukset olosuhteiden vaikeuteen sekä kieltä ja kansallisuutta uhkaaviin vaaroihin eivät olleet liioiteltuja. Kuukautta aiemmin, 15. helmikuuta 1899, oli julistettu keisari Nikolai II:n hyväksymä helmikuun manifesti. Jo vuosikokouksen pitämisen aikoihin oli 500-henkinen lähetystö lähdössä viemään keisarille manifestia vastustavaa adressia, johon oli kuukaudessa koottu huikeat 523 000 nimeä.

¹ Tämän katsauksen taustana on Tieteellisten seurain valtuuskunnan 100-vuotisjuhlanäyttely »Hyvässä seurassa», jossa esiteltiin tieteellisten seurojen toimintaa valtuuskunnan perustamisvuonna 1899. Kirjoittajat vastasivat Kotikielen Seuran näyttelyosaston sisällön suunnittelusta.

Pöytäkirja Kotikielen
seuran vuosikokouksesta, jo-
ka pidettiin 14. ptenä p:nä
maalisku. 1899. Läsnä oli 15 seuran entistä ja my-
kyistä jäsentä; puheetta joh-
tti varasimies, prof. Kaarle
Krohn.

§ 1.

Seuran varasimies avasi kokouksen ly-
hyellä puheella huomauttaen että uuden toimin-
tavanotemme alottamme oloissa, jotka eivät näy-
tä erittäin kehottavilta Kotikielen seuran
harrastuksille. Mutta suomen kielen tutkimus
on nythän paiballaan. Kansallemme voi tul-
la vaikeat ajat aineellisessa suhteessa; kehi-
tys ei kuitenkaan keskeydy, etempään men-
nään, vaikka entistään hitaammoin. Mutta
yksi vaara meillä on, se joka uhkaa kan-
sallisuuttamme ja kieltämme. Piti torjuaksen
me meidän on tehtävä suluttavaa työtä
kesken huoliammekin, kehitettävä kieltämme
sivistyskielen moninaisiin tehtäviin. Puheja
lopetti toivottaen ettei ikinä tule olemaan
aikaa, jolloin ei rakasteta eikä tutkita
kieltämme.

Yllä on ote Kotikielen Seuran vuosikokouksesta 14. maaliskuuta 1899 kirjoitetusta pöytäkirjasta. Kokouksessa ylioppilas A. F. Puukko piti esitelmän sanojen merkityksen muuttamisesta (§ 2), minkä jälkeen käsiteltiin tavanomaisia vuosikokousasioita. »Virkamiehet» valittiin suljetulla lippuäänestyksellä: prof. E. N. Setälä valittiin puheenjohtajaksi 10 äänellä (kuva vasemmalla) ja prof. Kaarle Krohn varasimieheksi 9 äänellä. Johtokuntaan valittiin myös maist. E. A. Ekman (II varasimieheksi), yliopp. Heikki Ojansuu (varainhoitajaksi) ja maist. Artturi Kannisto (pöytäkirjuriksi). (Valokuva Museovirastosta.)

SEURAN TOIMINTA ENNEN VUOTTA 1899

Vuonna 1899 Kotikielen Seura oli ehtinyt toimia jo yli 20 vuotta, vuodesta 1876 lähtien². Aivan alkuvuosina toiminta oli hyvin vilkasta — kokouksia oli jopa parin viikon välein. Ensimmäisinä vuosina vastuuta kantoivat lähinnä Akseli Borenius, Aukusti Forsman ja Antti Lönnbohm, mutta jo 1880-luvun alkupuolella tehtävät alkoivat siirtyä E. N. Setälälle ja hieman myöhemmin myös Kaarle Krohnille. Vuonna 1899 tämä kaksikko oli edelleen vastuussa — nyt esimiestehtävistä.

Setälän mukaan tulo vaikutti monin tavoin Seuran toimintaan. Toiminta muuttui aiempaa tieteellisemmäksi. Toisaalta laudaturtöiden tarkastus, jota oli aiemmin harrastettu Kotikielen Seurassa, siirtyi Suomalaiseen Seminaariin 1893, ja Seuran tehtäväksi jäi kielen käytännöllinen kehittäminen. Muutakin työnjakoa ehti tapahtua eri tahojen välillä ennen vuotta 1899. Seuran perustamisajoista esillä ollut suunnitelma suomen kielen sanakirjasta siirtyi vuonna 1896 lähinnä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vastuulle. Paljon tehtäväkenttää oli silti jäljellä. Yksi merkittävimmistä oli oman aikakauslehden, *Virittäjän*, julkaiseminen — säännöllisesti vuodesta 1897 lähtien.

JÄSENISTÖ JA TOIMIHENKILÖT

Kotikielen Seura oli syntynyt opiskelijatoiminnan piirissä kokoamaan kaikkia suomen kielestä kiinnostuneita ylioppilaita. Vuonna 1899 yhä suuri osa toimihenkilöistä ja muista vastuunkantajista oli ylioppilaita — esimerkiksi kaikki tuon vuoden esitelmäitsijät. Kun Seuran toiminta oli vähittäin tieteellistynyt ja oli syntynyt muitakin opiskelijajärjestöjä, Seurasta oli muotoutunut lähinnä suomen kielen ja sen lähialojen tutkijoiden, opiskelijoiden ja harrastajien seura. Monet heistä toimivat myös SKS:n stipendiaatteina opiskeluaikanaan ja keräsivät erilaista kansankielen ainesta (esim. SKS:n kesk. 1899–1900 ja 1900–1901). Myöhempi tieteenhistoria osoittaa, että monet vuoden 1899 aktiiveista loivat menestyksekkään uran — useimmat fennistiikan ja fennougristiikan tutkijoina.

Nimikirja ja jäsenluettelo kertovat, että Kotikielen Seuraan oli ensimmäisen 25 vuoden aikana liittynyt noin 450 henkeä. Pikku hiljaa kasvu oli hidastunut ja tasaantunut. Vuonna 1899 Seuraan liittyi ainoastaan kaksi uutta jäsentä. Aktiiveja oli kerrallaan vain muutamia kymmeniä: kokouksissa kävi keskimäärin parikymmentä henkeä. Vuonna 1899 jäsenmaksunsa maksaneitakin oli vain tusinan verran; maksujen keruu tosin ei ilmeisesti ollut kovin systemaattista. Jäsenistön suuri vaihtuvuus selittyy pitkälti opiskelijoiden osuudesta.

Seuran esimiehenä toimi vuonna 1899 jo kymmenettä vuotta 35-vuotias suomen kielen ja kirjallisuuden professori E. N. Setälä (1864–1935). Seuran esimiehenä toimiminen oli hänelle vain yksi tehtävä lukuisten muiden joukossa. Samaan aikaan hän toimi professorin virkansa ohella mm. aikakauslehti *Valvojan* päätoimittajana ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran varaesimiehenä. Niinpä hän ei ehtinyt edes Seuran vuosikokoukseen, jossa hänet valittiin edelleen esimieheksi. Seuraavassa kokouksessa (8.4.) hän pyysi Seuraa harkitse-

² Kotikielen Seuran historiasta ensimmäiseltä sadalta vuodelta (1876–1976) on kirjoittanut Paunonen (1976).

maan jonkun muun valitsemista, koska tiesi jo etukäteen olevansa suuren osan vuotta pois Helsingistä. Esimerkiksi syksyllä 1899 Setälä oli yhdessä Otto Donnerin kanssa Suomalais-Ugrilaisen Seuran edustajana Roomassa kansainvälisessä orientalistikonferenssissa. Seura ei nähnyt kuitenkaan tarvetta muutoksiin — olihan sillä kaksi varaesimiestä. Ilmeisesti arvovaltainen ja nimekäs keulakuva katsottiin Kotikielen Seuran imagon kannalta tarpeelliseksi. Seuran säännöissäkään edellytettiin, että esimiehen tulisi olla yliopiston opettaja, ja kaikista yliopiston opettajista mitä luonnollisin esimies Kotikielen Seuralle oli suomen kielen professori.

Setälä oli tullut mukaan Seuran toimintaan jo 18-vuotiaana, heti yliopistoon tultuaan vuonna 1882. Vuonna 1885 hänet oli valittu sihteeriksi ja jo 1886 varaesimieheksi. Vuonna 1890 hänestä tuli esimies. Hän tuli toimineeksi tässä tehtävässä kaikkiaan 26 vuotta.

Vuonna 1899 Setälä ei enää juuri ehtinyt tekemään tutkimusta. 1890-luvun alussa oli ilmestynyt jälkikäteisarvioiden mukaan (Korhonen 1986: 141) hänen painavin tieteellinen työnsä Yhteissuomalainen äännehistoria I–II Konsonantit (1890–91). Vuonna 1898 hän oli julkaissut lauseoppinsa täydennykseksi suomen kieliopin »ääne- ja sanaopin» osuuden. Sen arvosteli vuoden 1899 Virittäjässä Knut Cannelin.

Vuonna 1899 ensimmäisenä varaesimiehenä toimi 36-vuotias Kaarle Krohn (1863–1933), suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen professori. Samaan aikaan hän oli myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran varaesimiehenä. Vaikka Kaarle Krohn olikin yliopisto-opinnoissaan aluksi suuntautunut klassisiin kieliin, oli luonnollista, että hän tuli Kotikielen Seuran jäseneksi heti ylioppilaaksi päästyään vuonna 1880: olihan hän kansanrunoudentutkimuksen professorin ja kiivaan fennomaanin Julius Krohnin esikoinen. Ainoa varsinainen tehtävä, jossa hän Seurassa toimi, oli ensimmäisen varaesimiehen virka. Kauaskantoisin Krohnin toimista Kotikielen Seurassa oli hänen ehdotuksensa aloittaa uudelleen Virittäjän julkaiseminen.³ Hän ei itse kuitenkaan osallistunut lehden toimittamisen käytännön puoleen, vaan siitä huolehtivat päätoimittaja E. A. Ekman ja toimitus. Vaikka Krohn toimikin vuosia aktiivisesti Kotikielen Seurassa, folkloristina hänelle oli tärkeämpi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jonka esimiehenäkin hän oli myöhemmin 15 vuotta. (Evijärvi 1963.)

Toisena varaesimiehenä toimi 29-vuotias maisteri E. A. Ekman (myöh. Tunkelo) (1870–1953), joka toimi myös Virittäjän päätoimittajana. Hänet valittiin vuonna 1899 SKS:n kielitieteellisen valiokunnan sihteeriksi, missä tehtävässä hän toimi 27 vuotta. Nimityksen myötä 29-vuotias Ekman sai vastuulleen kansankielen sanaston keräyksen ohjaamisen; tätä urakkaa hän hoiti vuoteen 1916 saakka. Ei ollut mitenkään sattumaa, että tehtävä annettiin juuri Ekmanille. Hän oli paneutunut huolellisesti aiheeseen, sillä samaisena vuonna valmistui hänen laatimansa Suomen kielen keräilysanasto, joka oli tarkoitettu murreosan keruun apuneuvoksi. Sanasto oli luettelo sanoista, joitten murteellisia muotoja kerääjien oli tarkoitus kartoittaa kielenoppailtaan. (Itkonen 1995: 577–578.)

Ekmanin panos Kotikielen Seurassa sekä Virittäjässä oli valtaisa. Ennen varaesimiehen tehtäviä (1899–1902 sekä 1909–16) hän oli toiminut sihteerinä (1893–96). Myöhemmin hän oli kolme vuotta (1916–19) myös esimiehenä. Virittäjän palveluksessa Ekman ehti tavalla tai toisella olla yli 50 vuotta. Tuona aikana hän kirjoitti lehteen lähes 400 kirjoitusta. (Itkonen 1995: 578–579.)

³ Edellinen Virittäjän nide oli julkaistu 1886 Ahlqvistin 60-vuotispäivän kunniaksi.

Sihteerinä oli 25-vuotias maisteri Artturi Kannisto (1874–1943), joka toimi tässä tehtävässä neljä vuotta (1896–1900) ja sittemmin Seuran varaesimiehenä (1906–09) ja esimiehenä (1919–21). Virittäjään hän kirjoitti vuosisadan vaihteessa runsaasti etenkin oikeakieli-syyttä käsitteleviä kirjoituksia. Kotikielen Seuran lisäksi Kannisto toimi vuosia aktiivisesti Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa — sekä sihteerinä että esimiehenä. (Hakulinen 1943: 208–210.) Tutkijanuransa Kannisto aloitti hämäläismurteiden äänne- ja lauseopillisilla tutkimuksilla mutta keskittyi myöhemmin fennougristiikkaan. Hänen päätyökseen muodostui vogulin (nyk. mansin) tutkimus. (Liimola 1943: 139–145; Korhonen 1986: 160–161.)

Rahastonhoitajana oli 20-vuotias suomen kielen ja kirjallisuudenhistorian opiskelija Viljo Tarkiainen (1879–1951). Vuonna 1899 hän oli myös SKS:n stipendiaattina inkeriläisalueella keräämässä sanastoa ja kansanrunoutta (SKS:n kesk. 1899–1900, s. 5–6). Tarkiainen aloitti tutkimuksensa suomen kielestä tarkastelemalla kotiseutunsa Juvan murretta, mutta hän suuntautui myöhemmin kirjallisuudentutkimukseen, ja hänestä tulikin kotimaisen kirjallisuuden professori. Rahastonhoitajan toimensa (1899–1901) lisäksi hän osallistui Kotikielen Seuran toimintaan olemalla mukana Virittäjän toimituskunnassa (1901–04); tämän jälkeenkin hän toimi lehden aktiivisena avustajana. (Vir. 1939: 1–3; Koskimies 1951: 471–474.)

Vuonna 1899 Kotikielen Seuran toimihenkilöissä oli siis edustettuna miltei koko kansallisten tieteiden kirjo: fennistiikkaa, fennougristiikkaa, kansanrunoutta ja kotimaisen kirjallisuuden tutkimusta. Vasta myöhemmin siitä muotoutui puhdas fennistiseura oppiainneiden eriydyttyä ja uusien seurojen perustamisen myötä. Kotikielen Seuran tuolloisten toimihenkilöiden historiasta voi löytää monia yhteisiä piirteitä. Huomiota kiinnittää ensinnäkin heidän nuoruutensa. Toiseksi kannattaa mainita, että heillä kaikilla oli suomenkielinen koulutausta, mikä ei tuohon aikaan ollut lainkaan tavallista ylioppilaiden ja yliopiston opettajien keskuudessa. Tästä joukosta kolme — Setälä, Ekman ja Kannisto — oli kotoisin Hämeestä ja oli kirjoittanut ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta. Ensimmäisestä suomenkielisestä normaalilyseosta tuli muitakin kansallisia merkkimiehiä. Äidinkieltä opetti Setälän ja Ekmanin aikana Arvid Genetz. Mitä ilmeisimmin tällä yhteisellä lähtökohdalla on ollut merkitystä näiden tutkijoiden uranvalinnalle. Kannisto innostui jo kouluaikana unkarin opiskelusta (Liimola 1943: 139–140), ja Setälä laati 16-vuotiaana kuuluisan lauseoppinsa. Kaikki kolme sekä itäsuomalainen Tarkiainen päätyivät lopulta professoreiksi.

Yhteistä Seuran toimihenkilöille oli vielä se, että monet heistä toimivat aktiivisesti muissakin seuroissa, lähinnä Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. Vuonna 1899 Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa luottamustoimia oli Setälällä ja Krohnilla, myöhemmin myös Kannistolla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tehtäviä hoitivat Krohn, Ekman ja Virittäjän toimittajista Niemi, myöhemmin myös Tarkiainen.

SEURAN TOIMINTA

KOKOUKSET

Vuonna 1899 Kotikielen Seura kokoontui yhdeksän kertaa. Kokoustoiminta oli siis vilkkaampaa kuin nykyisin, kun kokousten määräksi on vakiintunut viisi vuodessa. Kuulijoi-

ta kokouksissa kävi keskimäärin parisenkymmentä. Niissä pohdittiin monenlaisia suomen kielen käyttöön ja rakenteeseen liittyviä kysymyksiä, mutta alun pitäenkin keskeiseen ohjelmaan kuuluivat esitelmät. Vuonna 1899 pidettiin seitsemän esitelmää.

Esitelmät kuvastavat hyvin sen ajan fennistiikkaa. Suomen kieltä oli opetettu Helsingin yliopistossa jo 70 vuotta, vuodesta 1829. Suomen kielen professuuri oli perustettu vuonna 1850. Oppituolin ala oli supistunut vähittäin, kun oli perustettu erilliset kansanrunouden ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorit. Vuosisadan vaihteessa alaan kuului vielä paitsi suomen kieli, myös kirjallisuus.

Suomen kielen ja kirjallisuuden professorina oli Setälä ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorina Arvid Genetz; lehtorina toimi Paavo Cajander. 1890-luvulla oli nimitetty myös joitakin dosentteja, minkä ansiosta opetushenkilökunta oli kasvanut. (Korhonen 1986: 109.)

Opetuksen näkökulmasta tuohon aikaan uutta oli Suomalainen Seminaari, jonka Setälä oli perustanut muutamaa vuotta aiemmin. Tämä opetusmuoto oli omaksuttu ulkomais-ten, lähinnä saksalaisten esikuvien innoittamana. Seminaarissa opiskelijat tekivät erilaisia suullisia ja kirjallisia harjoituksia, ja niissä keskusteltiin sekä tarkastettiin laudaturtöitä. Se oli suuri edistysaskel pelkkiin luentoihin ja kuulusteluihin perustuneessa opetuksessa. (Paunonen 1976: 323–324; Korhonen 1986: 138.)

Tutkimuksessa ei tapahtunut vuonna 1899 mitään ratkaisevia käännteitä. Vallalla oli nuorgrammaattinen suuntaus, jonka Setälä oli tuonut Suomeen 1880-luvulla. Vuonna 1899 ei julkaistu yhtään väitöskirjaa. Siihen mennessä niitä oli fennistiikan ja fennougriistiikan alalta tehty yhteensä 13. (Karlsson 1998: 51–52.) Laudaturtöitä vuonna 1899 valmistui kaksi — Jalmari Kekkosen »Äänneopillinen Tutkimus Haapasaaren murteesta» ja A. F. Puukon »Sanojen merkityksen muuttumisesta», jonka pohjalta tekijä esitelmöi samana vuonna Kotikielen Seurassa.⁴ Fennististä tutkimusta vuodelta 1899 edustaa Salu Latvalan »Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta» ja fennougriistiikkaa Arvid Genetzin »Unkarin ensitavun vokaalin suhteet suomalais-lappalais-mordvalaiseen». Kaiken kaikkiaan kielitieteen alalta ei ilmestynyt juuri muita julkaisuja kuin muutamia kielioppeja, oppikirjoja ja sanakirjoja (Vasenius 1905: 412–415).

ESITELMÄT

Nuorgrammatiikan esiinmarssi ei näytä Kotikielen Seuran esitelmien perusteella vielä vuosisadan vaihteessa yksipuolistaneen tutkimusta. Esitelmien aiheet olivat yllättävän monipuolisia. Äännehistoriaa ja murteentutkimusta edusti Ilmari Kaitilan esitelmä Ori-mattilan murteen klusiileista, nimistöntutkimusta Olli Koistisen esitys savolaisten paikan-nimien ja sukunimien synnystä, semantiikkaa A. F. Puukon aihe sanojen merkityksen muuttumisesta ja pragmatiikkaa Viljo Tarkiaisen alustus puhuttelumuodoista. Oli myös pari oppihistoriallista esitelmää Reinhold von Beckeristä ja Pietari Hannikaisesta. Yhdessä kokouksessa aiheena oli virolainen kirjailija Eduard Wilde. Kirjallisuudentutkimuksen lisäksi Seurassa esitelmöitiin tuohon aikaan kansanrunoudesta — ei kuitenkaan juuri tuona vuonna.

Kaikkia esitelmien pitäjiä yhdisti se, että he olivat vasta ylioppilaita. Kaitilan ja Puu-

⁴ Kekkonen piti esitelmän työstään edellisenä vuonna.

kon esitelmien pohjana oli vastikään valmistunut laudaturtyö.⁵ Tätä perinnettä vaalitaan Kotikielen Seurassa nykyäänkin: joka vuosi esitelmöitsijöiksi on pyritty valitsemaan vähintään yksi vastikään valmistunut graduntekijä. Esitelmiä seurasi yleensä keskustelu. Ote kokouspöytäkirjasta 4.2.1899:

Ylioppilas Ilmari Kaitila piti esitelmän Orimattilan murteen klusiileista. Vilkaassa keskustelussa, joka tämän johdosta syntyi kohdistuen muutamiin esitelmässä käsiteltyihin äännehistoriallisiin seikkoihin, mainittakoon tärkeimpinä se, mikä koski kirjakielen *ihan* sanaa. Jotkut puhujat arvelivat että olisi otaksuttava yhteis-suomessa olleen rinnakkaisuudet *ihka* ja **ihta*. Edellinen tavataan nykyäänkin nominatiivimuodossa. Jälkimmäisestä taas olisi säilynyt vain instruktiivi *ihan*, jossa samoin kuin sanoissa *lähettä*, *rehellinen*, *kohauttaa* y. m. m. yhteis-suomen (δ :tä edustaisi täydellinen kato. Tätä oletusta tukisivat myös murteittain tavattavat *ihlan* ja *ihran* muodot.

Aiheen käsittely ei jäänyt välttämättä pelkkään esitelmään, vaan esitelmien pohjalta ilmestyi myös artikkeleita Seuran vastikään perustetussa aikakauslehdessä Virittäjässä (esim. Tarkiainen 1900; Puukko 1901).

Monia vuoden 1899 esitelmien aiheista voi pitää vieläkin ajankohtaisina. Aiheiden kiinnostavuutta kuvastaa esimerkiksi se, että niihin on vuosien mittaan palattu yhä uudelleen — Kotikielen Seurassakin. Yksi tällainen teema on puhuttelumuotojen käyttö, josta Viljo Tarkiainen alusti huhtikuussa 1899.

Tarkiainen selvitti esityksessään ensin muutamien muiden kielten puhuttelukäytänteitä ja totesi tavanomaisten sinuttelu- ja teitittelytapojen lisäksi sekä kirjakieleen että murteisiin juurtuneen ruotsin mukaisen arvonimipuhuttelun. Tämä herätti Seurassa vilkasta keskustelua. Päivälehdessä julkaistu kokousselostus kertoo Seuran kannanotosta Seuraavaa:

Seuran mielipide oli, että arvo- y. m. nimien käyttäminen puhuttelusanoina, niinkuin esim. lauseissa »herra pastori tekee hyvin ja astuu sisään!», »riisuuko Jussi hevoseni», joka on jo kansankielessäkin hyvin yleistä, on hankalaa ja siitä olisi pyrittävä vapaaksi. Paljon enemmän olisi tasa-arvoisuusaatteenkin mukaista, että teititteläisiin kaikkia henkilöitä, joita ei sinutella, siis »tehkää hyvin ja astukaa sisään!» ja »riisuteko hevoseni?» j. n. e. Tai jos selvyys välttämättä vaatii arvo- tai muun nimen esille, niin se olisi mukaan otettava ainoastaan vokatiivina: »tehkää hyvin, herra pastori, ja astukaa sisään!», »riisuteko, Jussi, hevoseni?». Varsinkin juuri yhteiskunnallisista syistä olisi jokaisen koettava omassa Seurapiirissään kohottaa entiseen arvoonsa huonoon huutoon joutumassa oleva te sana. (Kokous 22.4.1899; Päivälehti nro 108.)

Seuralaisten kesken tuntui vallitsevan yksimielisyys siitä, ettei kyseessä ollut niinkään kielellinen kuin sosiaalinen ja psykologinen ongelma. Sekä Seuran aiemmissa että myöhemmissäkin kannanotoissa päädyttiin suositteluun teitittelyä — nimenomaan tasa-arvosyistä. Vuonna 1912 osa seuralaisista oli tosin erilaisten kompromissien kannalla. (Paunonen 1976: 347–348.)

Myöhemmin puhuttelumuotojen käyttöön liittyvä keskustelu fennistiikassa on enem-

⁵ A. F. Puukosta tuli myöhemmin merkittävä teologi, joka kuului Raamatun historiallis-kriittisen tutkimuksen uranuurtajiin.

män liittynyt valintaan teitittelyn ja sinuttelun välillä. Puhuttelumuodon valinta on edelleen kiinnostava kysymys. Aiheen ajankohtaisuutta ilmentää esimerkiksi Helsingissä vastikään (1998) valmistunut Anna-Leena Noposen pro gradu -tutkielma »Sinä vai te? Puhutteluongelman nykyvaihe».

MUU KOKOUSOHJELMA

Kokousten ohjelma oli vuosisadan vaihteessa monipuolisempi kuin nykyisin. Tämä johtuu osin siitä, että tuolloin ei ilmeisestikään pidetty erillisiä johtokunnan kokouksia vaan kaikki käytännön asiat puitiin yleisissä kokouksissa. Lisäksi Seuralla oli hoidettavaan paljon sellaisia käytännön tehtäviä, jotka ovat nyttemmin siirtyneet muiden tahojen vastuulle — esimerkiksi oikeakielisyyuskysymykset.

Useimmissa kokouksissa keskusteltiin kirjallisuuden ja sanomalehdistön kielestä. Näissä keskusteluissa korostui ennen muuta oikeakielisyyden näkökulma, kuten pöytäkirja kertoo helmikuun kokouksesta:

Ylioppilas Tarkiainen huomautti sanomalehtikielessä usein sanottavan: *sen ja sen yhtiön tulot tekevät niin ja niin paljon, Suomen asukasluku teki niin ja niin monta henkeä, 6 % tästä summasta tekee sen ja sen määrän*, ja arveli että tämä lausetapa muukalaisuutena on hylättävä. (Pöytäkirja 25.2.1899.)

Toisinaan keskustelun lähtökohtana oli jonkun Seuran jäsenen kohtaama kielenkäytön ongelma. Esimerkiksi 30. syyskuuta 1899 pohdittiin Kanniston aloitteesta isojen ja pienten alkukirjainten käyttöä. Huhtikuussa (22.4.) syntyi keskustelua ulko- ja paikallissijojen käytöstä ja merkityksestä, kun mietittiin, miten olisi käännettävä suomeksi »jag såg honom i dörren». Normien pohdinta nousi siis ruohonjuuritason tarpeista. Näitä keskusteluja voi pitää sikäli merkityksellisinä, että Seuran kannanottoja julkaistiin pääkaupungin suomenkielisissä sanomalehdissä (Paunonen 1976: 317). Tällaiseen kielenkäytön arvosteluun oli tarvettakin, olihan suomen kieli vasta hiljan saanut laajempaa kirjallista käyttöä eikä kirjakieli kaikissa suhteissa ollut vielä aivan vakiintunut. Samoin ruotsin kielen »muukalaisuusvaikutus» oli suuri: moni suomeksi kirjoittava oli saanut koulusivistyksensä enimmäkseen ruotsiksi tai ainakin hallitsi ruotsin hyvin ja luki paljon ruotsinkielistä tekstiä. Nykyään käytännön kielenkäytön kysymysten pohdinnalle on omat fooruminsa: kielitoimisto ja Kielikello.

Kielenkäytön kysymysten lisäksi kokouksissa tuli esiin erilaisia käytännön asioita, jotka liittyivät Seuran toimintaan. Eräs näistä oli palkintorahastojen tuotoista päättäminen. Ensimmäiset palkinnot August Ahlqvistin rahastosta jaettiin vasta vuonna 1900, jolloin palkittiin Artturi Kannisto (Äänneopillinen tutkimus Urjalan, Kylmäkosken ja Akaan murteesta) ja E. A. Ekman (Suomen kielen keräilysanasto). Seuralla oli myös oma kirjasto, johon saatiin lahjoituksia sekä kotimaasta että ulkomailta, lähinnä SKS:ltä, Suomalais-Ugrilaiselta Seuralta, Unkarin tiedeakatemialta ja yksityishenkilöiltä (Paunonen 1976: 324). Lahjoituksista on toistuvasti mainintoja kokouspöytäkirjoissa. Vuonna 1899 kirjasto käsitti yli 400 nidettä (vuosikertomus, kokousselostus Päivälehdessä 14.3.1899). Vuonna 1893 kirjasto oli luvattu Suomalaisen Seminaarin käyttöön, ja asiasta keskusteltiin Seurassa useaan otteeseen. (Paunonen 1976: 324.)

▷

Erityisen merkittävää Seuran vuoden 1899 toiminnassa oli nykynäkökulmasta kuitenkin se tarmo, jolla erilaisia suomen kielen käyttöä, kehittämistä ja tutkimusta edistäviä hankkeita käynnistettiin.

SUOMEN KIELEN OPETUKSEN TARVE JA SIIHEN VASTAAMINEN

Vuonna 1899 pantiin vireille kaksikin käytännön hanketta, joiden tavoitteena oli parantaa ruotsinkielisten suomen kielen opiskelumahdollisuuksia: kielikurssit ja kotiopettajien sekä kesäasuntojen välittäminen suomenkielisistä perheistä. Lisäksi suunniteltiin ruotsinkielisille soveltuvan oppikirjan laatimista, mutta tämä idea hautautui (Paunonen 1976: 366).

1800-luvun loppua kohden suomen kielen osaamisen merkitys kasvoi jatkuvasti. Aiemmin moni äidinkieleltään ruotsinkielinen ei tarvinnut juuri missään suomea, korkeintaan palvelusväelle puhuessaan, ja silloin vältti ruotsinsekainen kyökkisuomi. Fennomaanit ajoivat kuitenkin kiihkeästi suomen kielen käytön lisäämistä kaikilla elämänaloilla. Suomi olikin voimakkaasti 1800-luvun loppuvuosikymmeninä tulossa ruotsin rinnalle ja tilalle sellaisiin käyttötilanteisiin, joissa sitä ei ollut ennen käytetty: Ensimmäinen suomenkielinen väitöskirja julkaistiin 1858, vuoden 1863–64 valtiopäivistä alkaen talonpoikais-säädyn pöytäkirjat kirjoitettiin suomeksi, Kuopion lääninhallinnossa virkakieli vaihtui suomeksi 1887, Setälä käytti ensimmäisenä konsistorin istunnoissa suomen kieltä 1893 ja vuonna 1894 annettiin asetus, jonka mukaan yliopiston opettajaksi pyrkivän tuli osoittaa kykynsä puhua ja kirjoittaa suomea. Vielä 1900-luvun alussa suomi oli kuitenkin opetuskielenä vain kolmanneksella yliopiston opettajista. Sitä ei vielä 1890-luvulla käytetty esimerkiksi senaatissa, Suomen Pankissa eikä Uudenmaan lääninkansliassa. (Leino-Kaukiainen 1989, Jussila 1989.)

Suomen kielen taito alkoi siis olla hyödyllinen äidinkieleltään ruotsinkielisillekin. Opetuksen tarve oli suuri juuri Helsingissä, sillä vuoden 1899 Helsinki oli vielä hyvin ruotsinkielinen kaupunki. Vuoden 1900 tilastojen mukaan 42,5 % Helsingin asukkaista oli ruotsinkielisiä ja 50,7 % suomenkielisiä. Muita puhuttuja kieliä olivat venäjä ja saksa. Kaupunki oli kuitenkin voimakkaasti suomalaistumassa: suomenkielisten muuttoaalto mullisti kielisuhteet.

Tarve suomen kielen opetteluun oli sekä käytännöllinen että ideologinen: ollakseen oikea suomalainen piti osata suomea. Sellaisten henkilöiden suomen kielen taito, jotka olivat käyneet ruotsinkielisen koulun ja toimineet enimmäkseen ruotsinkielisissä piireissä, oli helpostikin jäänyt vaatimattomaksi jonkinlaisesta kouluopetuksesta huolimatta.

SUOMEN KIELEN KURSSIT

Yksi vastaus kasvavaan suomen kielen opiskelun ja opettamisen tarpeeseen oli kielikurssien aloittaminen. Syksyllä 1899 Seura päätti koemielessä yrittää suomen kielen kurssin järjestämistä. Kurssista ilmoitettiin ruotsinkielisissä lehdissä; Seura lupasi ottaa osaa mahdollisiin kustannuksiin.

Suomen kielen kursseista kiinnostuneita löytyi 15, ja kurssitoiminta käynnistyi neljän opettajan voimin. Opetusta annettiin kahdessa ryhmässä, aloittelijoille ja edistyneille erikseen. Lisäksi oli tarvetta järjestää »puheluharjoituksia». Syyskuun 1900 kokouspöytäkir-

ja kuitenkin paljastaa, että hyvästä osanotosta huolimatta kurssit olivat tuottaneet tappiota. Luovuttamaan ei suostuttu: maksukäytäntöjä muutettiin ja ilmoittelua tehostettiin, ja niin kurssit voitiin jälleen käynnistää marraskuussa. Helmikuussa 1901 (16.2.) maisteri Eetu Kekomäen kurssista kerrottiin kokouksessa seuraavaa:

Oppikirjana oli käytetty Knut Cannelinin Lukemistoa ja siitä käännetty kertomusta Kun isä lampun osti. Kun oppilaat olivat olleet eri kehitysasteella eikä heitä kumminkaan vähyytensä vuoksi voitu eri kurseihin jakaa, oli opetus siitä jonkun verran karsinut. Maksu oli ollut 1 mk tunnilta oppilasta kohden.

Kurssitoiminta jäi mitä ilmeisimmin pienimuotoisemmaksi kuin sitä aloitettaessa oli kaavailtu. Kurseja järjestettiin vuoteen 1905 saakka. (Paunonen 1976: 366.)

KESÄASUNTOJEN JA KOTIOPETTAJIEN VÄLITTÄMINEN

Huhtikuussa 1899 Seura päätti perustaa välitystoimiston, jonka tehtävänä oli auttaa ruotsinkielisiä suomen kielen kotiopettajien saamisessa ja kesäasuntojen löytämisessä suomalaisista perheistä. Toimiston hoitajaksi pyydettiin rouva Alma Suppasta.

Kotikielen Seuran miesvaltaisessa toiminnassa herättää kiinnostusta tämä ainoa nainen, joka mainitaan vuoden 1899 pöytäkirjassa. Kyseessä ei ollut kuka tahansa helsinkiläisrouva. Luettelosta, johon on koottu tiedot vuosisadan vaihteessa Suomessa ilmestyneestä kirjallisuudesta, voi poimia Alma Suppasen kahdestakin yhteydestä: hän oli sekä tuottelias kääntäjä, joka suomensi niin tieto- kuin kaunokirjallisuuttakin, että tietokirjailija. Juuri vuonna 1899 häneltä ilmestyi laaja, yli 300-sivuinen Suomen kuvallinen keittokirja. (Vasenius 1905: 327, 472.)

Kesäasuntojen välitystoiminta saavutti selvää vastakaikua. Samoin kuin kielikursseista, tästä laadittiin ilmoituksia ruotsinkielisiin sanomalehtiin. Lokakuussa 1899 Alma Suppanen raportoi kesäasuntojen ja opettajien välitystoimista: toimistoon oli ottanut yhteyttä 22 henkeä, joista 18:lle oli löydetty kesäasunto tai kotiopettaja. Kesäasuntojen välitys osoittautui niin onnistuneeksi, että sitä jatkettiin aina vuoteen 1921 saakka. Tätä kautta järjestettiin suomenkielinen asuin ympäristö vuosittain noin 20–30 hengelle. (Paunonen 1976: 366.)

ERITYISALOJEN SANASTON KEHITTÄMINEN: LIIKEALAN SANASTO

Suomen kielen tilaa vastikään laajempaan käyttöön tulleen kielenä kuvastaa se, että etenkin monella erityisalalla kielenkäyttö oli vakiintumatonta ja hyvin vierasvoittoista. Monet muutkin tieteelliset seurat panostivat tänä aikana oman alansa suomenkielisen sanaston kehittämiseen. Esimerkiksi Suomenkielisten teknikkojen seura (nyk. Tekniikan akateemisten liitto), Suomalainen lääkärisseura Duodecim ja luonnontieteellinen seura Vanamo (nyk. Suomen biologian seura Vanamo) keskittivät vuosisadan vaihteessa runsaasti voimavarojaan omien alojensa sanaston kehittämiseen; nämä pyrkimykset tuottivat myös julkaisuja kuten Saksalais-suomalais-ruotsalaisen teknillisen sanaston (1918). (Hyvässä seurassa -näyttely 1999.)

▷

Kotikielen Seurassa käynnistyi vuonna 1899 vuosia jatkunut hanke liikealan sanaston kehittämiseksi. Tarpeen synnytti senhetkisen suomenkielisen sanaston horjuvuus ja puutteellisuus. Seuraavana vuonna Seura asetti yhdessä Suomen Liikemiesyhdistyksen kanssa toimikunnan, jonka tehtävänä oli valmistella kaksikielisen liikekielen sanakirjan toteutusta. Aineistoa sanakirjaa varten kerättiin alan ruotsinkielisestä kirjallisesta materiaalista. Kolmen vuoden aikana saatiin kokoon lähes 8 000 sanatietoa. Suuren työn aineiston keruussa teki E. A. Tunkelon puoliso Viivi Tunkelo. Työhön osallistui myös Tunkelo itse.

Vuonna 1903 hanke siirtyi SKS:lle, joka palkkasi sanakirjan tekoon kauppaopiston opettajan Emil Tilviksen, mutta työ keskeytyi alkuunsa hänen yllättävään kuolemaansa. Työn jatkajaksi palkattiin Ilmari Kovero. Monien viivytysten jälkeen Ruotsalais-suomalainen liikesanakirja (Svensk-finsk Affärsordbok) ilmestyi lopulta vuonna 1918. (SKS:n kesk. 1904–18.)

HELSINGIN SUOMENKIELISEN NIMISTÖN KEHITTÄMINEN

Monenlaista kehittelytyötä tarvittiin myös nimistön alalla. Marraskuussa 1899 Seuralle tuli pyyntö sepittää suomalaisia vastineita Helsingin ruotsinkielisille paikannimille. Tätä varten perustettiin toimikunta, johon tuli edustajia sekä Seurasta että suomalaisten päivälehtien toimituksista. Toimikunta sai työnsä valmiiksi jo alkuvuodesta 1900, mutta nimet hyväksyttiin ja tarkastettiin vasta syyskuun kokouksessa. Nimiluettelo julkaistiin sanomalehdissä. Esimerkkejä nimiehdotuksista: *Alppikatu* (ruots. *Alpgatan*), *Eroittaja* (Seura on ennen ehdoittanut nimeä *Välitori* mutta se ei ole saavuttanut yleistä käytäntöä), *Hakasalmenkatu* (ei *Haagasalmenkatu*, niinkuin Pikatavaratoimisto käyttää), *Kallio* (ei *Vuorela* eikä *Berghäll*), *Kirkkokatu* (ei *Kirkonkatu*), *Kulmakatu* (ei *Vinkkelikatu*), *Meilahti* (ruots. *Mejlans*), *Simonkatu* (ei *Simoninkatu*), *Vironkatu* (ei *Estnääsinkatu*). (Kokouspöytäkirja 29.9.1900.)

Suurin osa nimistä oli uusia, ja useimmat nimet ovat käytössä ehdotetussa muodossa edelleenkin. Nimistöasioita oli käsitelty Seuran kokouksissa jo aiemminkin: vuonna 1892 Seuralta oli pyydetty kannanottoa pitäjännimistä ja Helsingin nimistö oli keskusteltavana ensi kerran vuonna 1891 J. H. Kalan esitelmöidessä Helsingin suomalaisesta paikannimistöstä. Jo tuolloin Seura teki parannusehdotuksia kaupungin nimistöön.

SUOMEN MURTEIDEN SANAKIRJAN LIIKKEELLELÄHTÖ

Suomen kielen sanakirjan kokoamista oli suunniteltu Seuran piirissä jo pitkään, ja jonkinlaista aineistoakin oli hieman keräilty. 1890-luvulla sanakirjan teko tarkentui Setälän julistamaksi kolmen sanakirjan ohjelmaksi, jonka käytännön toteutus siirtyi SKS:n harteille.

Ensimmäisenä alkoi työ murre-sanakirjan kokoamiseksi. Vuosi 1899 oli tässä työssä tärkeä käännekohta, sillä silloin keruun apuneuvoksi valmistui Ekmanin laatima Suomen kielen keräily-sanasto. Keruun käytännön järjestelyt eli kerääjien rekrytointi ja valmennus sekä stipendien myöntäminen annettiin Kotikielen Seuran hoidettavaksi. Toukokuus-

sa 1899 Seura piti valmennustilaisuuden, jossa Ekman opasti keräämisessä ja entiset kerääjät kertoivat kokemuksistaan. Vuonna 1899 myönnettiin apurahaa 11 stipendiaatille. Tämän lisäksi aineistoa saatiin noin 50 vapaaehtoiselta avustajalta, joista useimmat vastasivat Setälän Uudessa Suomettaressa julkaistuun vetoomukseen. Haasteeseen tarttuivat etenkin opettajat. Seuran stipendiaatteina toimivat mm. Heikki Ojansuu lounaismurteiden alueella, Antti Hammarén Loimaalla, Paavo Pajula Ruskealassa ja A. F. Puukko Hirvensalmella. (SKS:n kesk. 3.5.1899 ja SKS:n vuosikertomus 1899; Paunonen 1976: 373.) Seuraavan vuoden maaliskuussa hankkeen vastuuhenkilö Ekman saattoi raportoida, että sanalippuja oli kertynyt 21 000. (SKS:n kesk. 1899–1900.)

AIKAKAUSLEHTI VIRITTÄJÄ

Uudempaa toimintaa Seurassa edusti säännöllinen julkaisutoiminta. Aikakauslehti Virittäjä oli alettu säännöllisesti julkaista vuoden 1897 alusta lähtien. Ensimmäinen päätoimittaja (vuosina 1897–1899) oli seuran varaesimies E. A. Ekman (myöh. Tunkelo). (Myöhemmin hän toimi vielä toiseen kertaan päätoimittajana pitkän kauden 1910–27.)

Ekmanin lisäksi toimituskuntaan vuonna 1899 kuuluivat Vihtori Alava, Artturi Kanisto, Uno Karttunen, A. R. Niemi ja Heikki Ojansuu. Alava ja Niemi olivat kansanrunouden tutkijoita. 29-vuotias maisteri Alava työskenteli SKS:ssa kustannusosastolla ja sen ohessa äidinkielen opettajana. Samana vuonna hänet nimitettiin suomalaisen kansanrunouden ja kirjallisuuden dosentiksi Myöhemmin tieteellinen toiminta jäi sivuun, kun hän tempautui mukaan politiikkaan. Virittäjän toimituksessa Alava oli mukana neljä vuotta (1897–1901). (Virittäjä 1935.)

Vuosi 1899 oli 30-vuotiaan A. R. Niemen elämässä toimeliasta aikaa: Hän suoritti lisensiaatin tutkinnon kansanrunouden alalta ja toimi Suomalaisen Seminaarin, Suomalais-Ugrilaisen Seuran ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastojen virkailijana; joulukuussa hänet nimitettiin SKS:n amanuenssiksi. Samaisena vuonna ilmestyi Virittäjässä hänen kirjoituksensa loitsurunoudesta ja hän esitelmöi SKS:n kokouksessa Ritvalan Helkajuhlista. Niemen julkaisuja ilmestyi myös Suomi-sarjassa: Vanhan Kalevalan eepilliset ainekset sekä Kansanrunoja 1700-luvulta.

Virittäjän toimituksessa Niemi oli mukana vain pari vuotta (1897–99). Hänet tunnetaan Kalevalan kokoonpanon sekä Lönnrotin elämänvaiheiden tutkijana sekä kansanrunouden kerääjänä ja kokoelmien, erityisesti Suomen Kansan Vanhojen Runojen, julkaisukuntoon saattajana. Niemi toimi sittemmin vuosia suomalaisen ja vertailevan kansanrunouden professorina. (Enäjärvi-Haavio 1932.)

Toimituksen jäsenistä 26-vuotias Heikki Ojansuu (1873–1923) valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1899. SKS:n stipendin turvin hän jatkoi samana vuonna tutkimuksiaan lounaismurteiden alueella. Lounaismurteiden lisäksi Ojansuu ehti myöhemmin tutkia niin sukukieliä, vanhaa kirjasuomea kuin nimistöäkin. Hän oli vuosia aktiivisesti mukana sekä Kotikielen Seuran että Virittäjän toiminnassa, ensin rahastonhoitajana (1896–97) sitten Virittäjän toimittajana (1898–1903), Seuran varaesimiehenä (1902–16) ja Virittäjän päätoimittajana (1904–09). Vastaperustetun Turun yliopiston suomen kielen professorina hän ehti toimia vain vähän aikaa 1920-luvulla ennen varhaista kuolemaansa 1923. (Virittäjä 1923, Korhonen 1986: 169–171.)

▷

Toimitukseen kuului edellisten lisäksi vielä maisteri Uno Karttunen. Hän oli liittynyt Seuran jäseneksi vuonna 1893, ja hän toimi vuosina 1897–99 Virittäjän taloudenhoitajana. Karttusesta historia ei kerro enempää.

Virittäjän liikkeellelähtö onnistui hyvin: ensimmäinen vuosikerta vuonna 1897 sai 754 tilaajaa ja toinen jopa 1 181. Vuoden 1899 vuosikerran tilaajamäärässä tapahtui kuitenkin romahdus: vain 540 tilausta. Tilauksia lehdelle hankki koko maan laajuinen asiamiesverkosto. Tilajaat olivat enimmäkseen suomen kielen ja lähialojen tutkijoita ja opiskelijoita, mutta joukossa oli runsaasti myös muita. Tuohon aikaan vallitsi yleinen kiinnostus kieliasioita kohtaan: niiden suhteen oli vaikea olla välinpitämätön. Niinpä muutkin kuin kielen, kirjallisuuden ja kansanrunouden tutkijat ja opettajat innostuivat tilaamaan Virittäjää. Vuoden 1899 vuosikertaa lähetettiin mm. lak. kand. Juho Paasikivelle sekä lak. kand. P. E. Svinhufvudille. Tilaajien titteleitä olivat paitsi neiti ja herra sekä odotuksenmukaiset ylioppilas, maisteri, tohtori, lehtori ja professori, myös varatuomari, opettaja, insenööri, apteekkari, maanmittari, nimismies ja lyseolainen. Myös mm. Jyväskylän, Rauman ja Sortavalan opettajaseminaarilaisten keskuudessa oli paljon Virittäjän lukijoita. Virittäjä saavutti myös monet koulut, esim. Kuopion suomalaisen lyseon ja Porin suomalaisen lyseon sekä lukutuvat, esim. kaupungin lukutuvan (yleisen kirjaston edeltäjän) Savonlinnassa. Maantieteellisesti lehti levisi Suomessa laajalle — Helsingistä Kemiin, Vaasasta Viipuriin ja Sortavalaan — sekä myös ulkomaille, esim. Norjaan, Unkariin ja Venäjälle. (Virittäjän tilaajaluettelo.)

VIRITTÄJÄN SISÄLLÖSTÄ

Vuoden 1899 Virittäjä koostui kahdeksasta numerosta, joissa kussakin oli 16 sivua. Sen sisältö, kuten Seuran tuolloisten kokouksesitelmienkin sisältö, haaroj paljon laajemmalle kuin nykyään, mutta sen ydin oli kuitenkin kielentutkimusta. Vuoden 1899 Virittäjässä on artikkeleita henkilönnimistä, paikannimistä, sanoista ja niiden alkuperästä, kontaminaatioilmiöstä sekä savon murteen äänneistä. Kirjoittajista voi mainita Ralf Saxénin, Heikki Ojansuun, Arvid Genetzin, A. Lönnbohmin ja E. N. Setälän. Käsiteltävänä oli myös eräs ikuisuusaihe: nimien Suomi, Häme ja Saame alkuperään ottivat tuolloin kantaa Ojansuu, Ekman, Genetz ja Setälä. Keskustelu jatkuu yhä: aivan Virittäjän viime numeroissa ovat asiaa käsitelleet Koivulehto (1998), Kallio (1998) ja Grünthal (1999).

Kansanrunoutentutkimusta edusti A. R. Niemen artikkeli loitsurunojen synnystä. Myös (tieteen)historiaa käsiteltiin: päätoimittaja kirjoitti Rasmus Raskin osuudesta Gustaf Renvallin sanakirjatyön alkuunpanoon ja Alpo S(ilander) kuvasi Pietari Hannikaisen 1845–47 Viipurissa ilmestyneen Kanava-lehden lyhykäisen tarinan. Myös Kalevipoeg-eepoksen kokoamishistoriaa valotettiin.

Vankka sijansa lehdessä oli oikeakielisyyssasioilla, kuten Seuran kokouksissakin. Uutuuskirjojen kieltä ruodittiin erityisesti siltä kannalta, kuinka suomalaista se oli: svetisimejä etsittiin suurennuslasilla. Esiin otettiin erilaisia yksittäisiä huonoina pidettyjä ilmauksia ja esitettiin parannusehdotuksia: mieluummin *heikkohermoinen* kuin *hermoheikko*, samoin mieluummin *Käskyt ovat selvästi Raamatussa* kuin *seisovat*. *Eli*-sanaa puolestaan ei tulisi käyttää seuraavaan tapaan: *Jos vain katsojissa eli kuulijoissa herää sama tunne*.

Lehdessä oli myös kirja-arvosteluja. Vuonna 1899 arvosteltavana olivat mm. Julius

Krohnin postuumisti ilmestynyt Suomalaisen Kirjallisuuden vaiheet sekä Setälän Suomen kieliopin äänne- ja sanaopin osuus. Setälän kouluopetukseen tarkoitettun kieliopin arvosteli Knut Cannelin⁶. Arvostelussaan hän arvelee Setälän uuden kieliopin kauhistuttavan Eurénin ja Jänneksen [Genetzin] kielioppeja lukenutta:

Ensi kertaa kirjaa silmäillessään tuntee itsensä ikäänkuin vieraaseen rakennukseen eksyneeksi. Välistä on tosin pilkahtavinaan esille joku tuttu kohta, vaan ei aikaakaan, niin jo näyttää taas kaikki sekavalta.

Cannelinia oudoksuttavat muutamat Setälän käyttöön ottamat uudet termit, kuten *astevaihtelu*, *heikko aste*, *vahva aste*, *äännevaihtelu* ja *ääntenmuutos*. Hän ei myöskään yhdy Setälän käsitykseen ison alkukirjaimen tarpeettomuudesta »kansalaisuusnimien» yhteydessä.

Virittäjää silmäillessä voi havaita, että tieteellisen artikkelin muotokonventiot olivat vasta hiljalleen kehityksessä nykyiseen muotoonsa. Nykylukijan huomiota kiinnittää paitsi artikkelien lyhyys, myös se, ettei niiden lopussa ole lähdeluetteloita vaan lähteet mainitaan tekstissä tai alaviitteissä. Erikoiselta tuntuu sekin, että kirjoittajat piiloutuvat joskus pelkkien nimikirjainten taakse. Esimerkiksi päätoimittaja E. A. Ekman esiintyy nimikirjaimilla »E. A. E.» ja »E.». Lehdessä ei myöskään ole mitään tietoja toimituksesta; nimet käyvät ilmi vasta vuosikerran viimeisen numeron viimeiseltä sivulta, »Tilausilmoituksesta», jolla markkinoidaan vuoden 1900 vuosikertaa. Julkaisijayhteisöstäkään ei ole muuta tietoa kuin pelkkä nimi epiteetissä »Kotikielen Seuran aikakauslehti».

KOTIKIELEN SEURA JA MUUT LÄHIALOJEN SEURAT

Vuonna 1899 Suomessa toimi kolmisenkymmentä tieteellistä Seuraa. Niistä läheisimpiä Kotikielen Seuralle olivat Suomalais-Ugrilainen Seura (SUS) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).

Vanhin kansallisten tieteiden seuroista oli jo vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sillä oli vuonna 1899 jäseniä 1 409. Esimiehenä oli suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Arvid Genetz. SKS:n pääalueita olivat kansanrunouden tutkimus sekä kansatieteellisen aineiston ja sanaston keruu. Yhteensä toistakymmentä stipendiaattia kiertelikin eri puolilla Suomea sekä Karjalassa, Inkerissä ja Virossa keräämässä erilaisia kielenaineiksia sekä kansanrunoutta. Keskeistä oli suomen kielen sanakirjahankkeen käynnistäminen; työhön kiinnitettiin E. A. Ekman. SKS harjoitti myös kustannustoimintaa ja myönsi rahastoistaan erilaisia palkintoja. Kotikielen Seuralle oli SKS:n kanssa useita yhteisiä toimihenkilöitä, esimerkiksi Ekman, ja etenkin kansankielen keruuhankkeessa yhteistyö oli tiivistä. (SKS:n kesk. 1899–1900.)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli monien seurojen »äiti». Myös Kotikielen Seuran ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran voi katsoa olevan sen perillisiä: kieliasioiden käsittely ja kielitieteelliset pohdinnat siirtyivät suurelta osin niihin SKS:n jäädessä ennemmin-

⁶ Cannelin oli väitellyt 1888 Kemin murteesta. Työuransa hän suoritti koululaitoksen palveluksessa. Hänet muistetaan erityisesti sanakirjamiehenä: hänen ruotsalais-suomalainen (1904) ja suomalais-ruotsalainen sanakirjansa (1908) kuuluivat useina painoksina laajan käyttäjäkunnan käsissä. (Vir. 34 s. 271–272.)

kin kansanrunouden tutkimukseen suuntautuneeksi.

Suomalais-Ugrilainen Seura oli perustettu hieman Kotikielen Seuraa myöhemmin, vuonna 1883. Sen lähtökohta oli monessa suhteessa toinen kuin Kotikielen Seuran, joka syntyi ylioppilasseuraksi ja sellaisena monessa suhteessa pysyikin. SUS:aa taas oli perustamassa joukko erittäin arvovaltaisia henkilöitä. Vuonna 1899 esimiehenä oli Otto Donner ja varaesimiehenä Setälä. SUS:n tavoitteena oli tutkia kaukaisia sukukansoja ja tehdä tutkimusmatkoja niiden pariin. Tällainen toiminta luonnollisesti vaati varoja, ja yläluokan henkinen ja taloudellinen tuki oli tässä välttämätöntä. Tutkimusmatkoja tehtiin vuonna 1899 hantien ja mansien pariin, mordvalaisalueille sekä Kiinaan ja Mongoliaan. Kokousten ohjelmaan kuuluivat keskeisenä stipendiaattien matkakertomukset. Niiden lisäksi pidettiin tieteellisiä esitelmiä. Esitelmöitsijöinä olivat mm. varaesimies Setälä sekä Kaarle Krohn, joka toimi Seuran kirjastonhoitajana. Tieteellinen julkaisu-toiminta oli SUS:n toiminnassa jo tuolloin merkittäväällä sijalla. Vuonna 1899 ilmestyi kolme nidettä Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia: mm. Hugo Pippingin *Zur Phonetik der finnischen Sprache*. Aikakauskirjassa puolestaan ilmestyi mm. Setälältä artikkeli »Über ein mouilliertes s im Finnisch-ugrischen«. Myös Kotikielen Seuraa ja Suomalais-Ugrilaista Seuraa yhdisti se, että niillä oli yhteisiä toimihenkilöitä ja aktiiveja. (SUSA XVIII 1900.)

LOPUKSI

Noista päivistä on vierähtänyt jo sata vuotta. Monet niistä päämääristä, joiden hyväksi tuolloin toimittiin, on saavutettu jo aikaa sitten. Esimerkiksi suomen kielen käyttö kaikilla mahdollisilla elämänoilla on ollut jo kauan vakiintunutta. Samoin monia sellaisia tehtäviä, joita tuolloin hoitivat Seuran aktiivit suurelta osin vapaaehtoistyönä, hoitaa nyt kokonainen tutkimuskeskus. Kotikielen Seura toimii ja Virittäjä ilmestyy edelleen. ■

Kirjoittajien osoitteet (addresses):

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *hanna.lappalainen@helsinki.fi*

Suomen kielen laitoksen tutkijat, PL 13 (Meritullinkatu 1 B), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *mari.siiroinen@helsinki.fi*

LÄHTEET

PAINETUT LÄHTEET

AUTIO, VELI-MATTI 1998: Setälä, E. N. Kansallisbiografia, www.histseura.fi.

ENÄJÄRVI-HAAVIO, ELSA 1932: Aukusti Robert Niemi – Vir. 36 s. 1–16.

EVIJÄRVI, IRJA-LEENA 1963: Kaarle Krohn. Elämä ja toiminta. Suomi 110:2. SKS, Helsinki.

GRÜNTAL, RIHO 1999: Suomen alkuperä. – Vir. 103 s. 99–109.

HAAVIO, MARTTI 1935: Vihtori Alava. – Vir. 39 s. 396–404.

HAKULINEN, LAURI 1943: Puhe Kotikielen Seuran vuosikokouksessa 14.3.1943. – Vir. 47 s. 207–210.

- ITKONEN, TERHO 1995: E. A. Tunkelon syntymästä 125 vuotta. – Vir. 99 s. 566–582.
- JUSSILA, OSMO 1989: Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890–1917. Teoksessa Tommila (toim.) 1989.
- KALLIO, PETRI 1998: Suomi(ttavia etymologioita). – Vir. 102 s. 613–619.
- KARLSSON, FRED 1998: Kielitieteiden tohtorinväitöskirjat Suomessa 1840–1997. Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja no. 29. Helsingin yliopisto.
- Knut Cannelinin 70:n ikävuoden täytyttyä. – Vir. 34 [1930] s. 271–272.
- KOIVULEHTO, JORMA 1998: Puhdas ja Suomi. – Vir. 102 s. 425–434.
- KORHONEN, MIKKO 1986: Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- KOSKIMIES, RAFAEL 1951: Viljo Tarkiainen. – Vir. 55 s. 471–474.
- LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO 1989: Suomen kielen käytön yleistymisen. – Tommila (toim.) 1989.
- LIIMOLA, MATTI 1943: Artturi Kanniston elämäntyö. – Vir. 47 s. 139–145.
- NOPONEN, ANNA-LEENA 1998: *Sinä vai te?* Puhutteluongelman nykyvaihe. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Kotikielen Seura 1876–1976. – Vir. 80 s. 310–432.
- PUUKKO, A. F. – AIRILA, MARTTI 1901: Sanojen merkityksen muuttumisesta. – Vir. 5 s. 1–9. Päivälehdessä vuosikerrat 1899–1900.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKS:n kesk. = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelumuksia v. 1899–1918. Suomi III ja IV. SKS, Helsinki.
- TARKIAINEN V. 1900: Yleiskielemme puhuttelusanoista. – Vir. 4 s. 91–95.
- TOMMILA, PÄIVIÖ (toim.) 1989: Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- V. Tarkiaisen 60-vuotispäivänä. – Vir. 43 [1939] s. 1–3.
- VASENIUS, VALFRID 1905: Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aiheenmukainen luettelo. 1896–1900. SKS, Helsinki.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti.

ARKISTOLÄHTEET

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa säilytteillä olevat: Kotikielen Seuran pöytäkirjat, Kotikielen Seuran jäsenluettelo, Kotikielen Seuran nimikirja, Virittäjän tilaajaluettelo, muu arkistoaineisto.